

УДК 316.776.33: 159.922.72

Гончаренко Світлана Анатоліївна, кандидат психологічних наук, завідувачка лабораторії психодіагностики Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ НОВІТНЬОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОГНІТИВНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ

Анотація

В статті представлений аналітичний огляд сучасного стану вивчення проблеми впливу новітніх інформаційних технологій на когнітивний розвиток дітей. Нові інформаційні технології створюють певне віртуальне інформаційне середовище, що відрізняється від реального середовища і водночас здатне здійснювати повноцінний багатоаспектний вплив на особистість, яка починає взаємодіяти з цим середовищем. Розглядаються різні підходи до розуміння суті понять «інформаційне середовище», «вплив інформаційного середовища» та «механізми впливу інформаційного середовища», наголошується на потребі розведення понять «організований вплив засобами новітніх інформаційних технологій» та «вплив інформаційного середовища» як абсолютно нового світу, певного інфоноосередовища.

Ключові слова: *Новітні інформаційні технології, інформаційне середовище, вплив інформаційного середовища, когнітивний розвиток.*

Гончаренко Светлана Анатольевна, кандидат психологических наук, заведующая лаборатории психодиагностики Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ВЛИЯНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЫ НА КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ

Аннотация

В статье представлен аналитический обзор современного состояния изучения проблемы влияния новейших информационных технологий на когнитивное развитие детей. Новые информационные технологии создают определенную виртуальную информационную среду, отличающуюся от реальной среды и одновременно способную осуществлять полноценное многоаспектное влияние на личность, которая начинает взаимодействовать с этой средой. Рассматриваются различные подходы к определению сущности понятий «информационная среда», «влияние информационной среды», «механизмы влияния информационной среды», делается акцент на потребности разведения понятий «организованное влияние средствами новейших информационных технологий» и «влияние информационной среды» как абсолютно нового мира, некоей «инфоноосферы».

Ключевые слова: *новейшие информационные технологии, информационная среда, влияние информационной среды, когнитивное развитие.*

PROBLEMS OF STUDYING THE INFLUENCE OF THE MODERN INFORMATION ENVIRONMENT ON COGNITIVE DEVELOPMENT OF CHILDREN

Summary

The paper presents an analytical overview of the current state of knowledge about the problem of influence of new information technologies on the cognitive development of children. New information technologies form certain virtual information environment, which is different from the real environment, yet can exercise a full-scale, multi-aspect impact on the personality of the individual who starts interacting with this environment. Different approaches to the definition of the terms "information environment", "impact of the information environment", "the mechanisms of influence of the information environment" are discussed. Highlighted is the necessity to discern between the notions of "managed influence by means of new information technologies" and "impact of the information environment" as a completely new world, certain "infoosphere".

Keywords: *new information technologies, information environment, impact of the information environment, cognitive development.*

Постановка проблеми. Сучасна дитина виростає у світі, перенасиченому інформацією. Різноманітні, не структуровані факти, відомості, знання буквально переслідують її на кожному кроці. Телевізор, радіо, комп'ютер, айфон, айпед, рідер та інші гаджети пропонують відомості на будь-який смак. Інформація буквально заштовхується у дитину, якій уже, здавалося б, не потрібно напружуватись, пізнавати світ, розв'язувати задачі, шукати відповіді. Потрібно лише зайти у всесвітнє павутиння і правильно сформулювати запит. Однак виникає парадокс – щоб правильно сформулювати запит, треба уміти проводити хоча б первинний аналіз пошукових задач, а от здатності до аналізу, життя у реальності Інтернету, якраз і не формує. Водночас, діти, які виростають у щоденному спілкуванні з новим інформаційним середовищем, досить виразно різняться від своїх «докомп'ютерних» однолітків [7,9,11,14,15], однак механізми, які викликають ці зміни, до цього часу залишаються недостатньо вивченими. Серед проблем, про які чи не найбільше говорять, є виявлення діючих чинників, що спричиняють ті чи інші новоутворення розвитку сучасних дітей.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що проблеми впливу нових інформаційних технологій на когнітивний розвиток дітей, на їх здатність орієнтуватись в оточуючому світі та розв'язувати задачі, які цей світ перед ними ставить, з кожним роком викликає зацікавлення у все більш широких колах дослідників. О.П. Белінська та А.Є. Жичкіна у своїй статті «Сучасні дослідження віртуальної комунікації» навіть виділяють ціле «проблемне поле» психологічних досліджень лише одного Інтернету, що включає: вивчення окремих видів діяльності людини в інтернет-

середовищі (пізнавальної, комунікативної, ігрової); вивчення наслідків цих видів діяльності на рівні особистості (особливості мотивації користувачів, структура їх Я-концепцій, специфіка ціннісних орієнтацій, виникнення тих або інших варіантів адикцій); вивчення інтернет-комунікацій як нового засобу традиційних соціальних практик (у якості ЗМІ, освіти, простору політичного вибору, способу психотерапевтичної допомоги; вивчення специфіки комп'ютерно-опосередкованого спілкування (особливості електронного дискурсу, закономірності нормоутворення в мережі, характеристики атрибутивних процесів); вивчення характеру впливу інтернет-комунікації на особистість користувача (особливості його мотиваційної сфери, самопрезентацій та ідентифікаційних структур); вивчення специфічної поведінкової феноменології (зокрема, адикції); нових можливостей переконання та впливу; трансформації механізмів міжособистісного сприйняття та взаємодії; особливості норм та правил спілкування, впливу на особистісні диспозиції комунікаторів [2].

Попри таке широке коло завдань, поставлених А.Є. Жичкіною та О.П. Белінською перед психологами, які вивчають вплив нових інформаційних технологій (НІТ) на людину, їх аналіз свідчить про відсутність чи не найосновнішої проблеми – виявлення діючих механізмів впливу НІТ на людину, причин їх очевидної дієвості. Для того, щоб хоча б окреслити межі та засоби такого впливу слід насамперед проаналізувати поняття «інформаційне середовище», «інформаційний вплив», «вплив інформаційного середовища» та спробувати виокремити психологічну складову. Ю.М. Арський та Р.С. Гіляревський виділяють кілька можливих підходів до визначення поняття «інформаційне середовище»:

- ✓ сукупність технічних і програмних засобів зберігання, обробки і передачі інформації, а також політичні, економічні та культурні умови реалізації процесів інформатизації;
- ✓ сфера діяльності суб'єктів, пов'язана зі створенням, перетворенням, споживанням інформації;
- ✓ це світ інформації навколо людини і світ її інформаційної діяльності.

Хоча кожна вищенаведена дефініція окреслює певне коло важливих для висвітлення з точки зору психологічної науки проблем, однак для розуміння процесів, що відбуваються або можуть відбуватися у когнітивному розвитку дитини, вбачається необхідним зосередити увагу на останньому визначенні, та виявленні впливів, що здійснює світ інформації на людину. Як слушно підкреслює К.В. Петрова: «Сучасне інформаційне середовище можна визначити як сукупність інформаційних умов існування суб'єкту (наявність інформаційних ресурсів та їх якість, розвиток інформаційної інфраструкту-

ри), а також соціально-економічних та культурних умов реалізації процесів інформатизації. Інформаційне середовище з усіма своїми складовими (електронні засоби масової комунікації – радіо, телебачення, Інтернет; комп’ютеризація всіх сфер життя) стало настільки глобальним явищем в житті сучасної людини, що нинішню епоху можна з повним правом назвати інформаційною епохою» [13]. І ця епоха вимагає надзвичайного напруження всіх когнітивних здатностей дитини, адже за висловом тієї ж К.В. Петрової людська діяльність являє собою не адаптивний, а адаптивно-адаптуючий процес. Однак, ніколи раніше перед людиною не вставала проблема адаптації до віртуального середовища, середовища «другого порядку», штучного утворення, результату адаптуючої діяльності людини, що створює комп’ютерну віртуальність. Будь-яка адаптація особистості до середовища є, по суті, адаптацією до впливів цього середовища. Але власне поняття «вплив інформаційного середовища», а ще більше поняття «механізми впливу інформаційного середовища» є не тільки недостатньо вивченими, але й досить нечітко визначеними, бо в багатьох дослідженнях з даної теми мова йде не про вплив середовища як певної реальності, що оточує людину, а на спеціально організовані дії пропагандистського характеру, що проводяться в певному інформаційному середовищі. Цікавий приклад такого бачення представлений в роботі В.М. Петрика, який розглядає інформаційне середовище лише як простір для здійснення різного типу впливів, серед яких одне з чільних місць відводить інформаційно-психологічному впливові: **«Інформаційно-психологічний вплив** – такий вплив на індивідуальну або суспільну свідомість інформаційно-психологічними або іншими засобами, що викликає трансформацію психіки, зміну поглядів, думок, відношень, ціннісних орієнтацій, мотивів, стереотипів особистості з метою вплинути на її діяльність і поведінку. Кінцевою його метою є досягнення певної реакції, поведінки (дії або бездіяльності) особистості, що відповідає цілям психологічного впливу» [12]. Як бачимо, у цьому визначенні мова йде про цілеспрямований організований вплив із визначеною метою, а такий підхід не розкриває сутності діяння інформаційної системи в цілому, діяння не прив’язаного до певної мети або чітко визначених завдань. Адже навряд чи хтось із творців НІТ, розробників програм і сценаріїв передбачає всі наслідки породжених їх діяльністю впливів – зокрема, фундаментальні зміни в когнітивному розвитку дітей.

Дещо ширше розглядає і саме інформаційне середовище і його вплив Є.О. Цуканов, який у своєму дисертаційному дослідженні, зокрема, зазначає: «Прогрес в області виробництва, трансляції та споживання інформації визначив формування ще однієї сфери життя – так званого “символічного інфоноосередовища”, що охоплює більшість видів поведінкового вираження членів соціуму: від дому до роботи, від шкіл до лікарень,

від мандрівок до дозвілля. Проявляється тенденція до відокремлення інфоноосередовища від антропоєкосфери з повною або частковою абсорбцією людини в його простір. Відчуження особистості від безпосереднього контакту зі світом, внаслідок відходу у комфортну для себе паралельну інформаційно-символічну дійсність – це черговий удар по повноті життя, дискримінація реальності як такої, а отже, ще більшого обмеження принципу свободи... Мас-медіа та мультимедіа як елементи інфоноосередовища все глибше затягують людину в сюрéalістичний світ другої, віртуальної (скляної, ігрової, фальшивої) фактичності, виявляючи тим самим риси антисистеми, що веде боротьбу з наявною даністю. Найсильнішу метафору, що пояснює лжейменну (лжеименную) роль сучасного інфосередовища створив у IV столітті до н.е. Платон. У своєму міфі про печеру він вийшов на проблему підміни істини її симулякрами (за термінологією Ж. Дерриди). Навіть не думаючи про це, античний філософ вказав на печерних людей XXI сторіччя, які з дитинства перебувають в умовному медіавимірі, в цьому глобальному театрі тіней, вирватись із якого не уявляється можливим без зусилля над собою і певних страждань. Засоби масової інформації, являючись складно організованим об'єктом із сукупністю системних характеристик, стають неможливим до проходження лабіринтом змішаних смислів, образів, значень, що вводять в оману аудиторію, розпорошують думку, віднімають ясність. Це багато в чому пов'язано з типологічною інверсією ЗМІ, трансформацією їх у ЗМК (засоби масової комунікації), метизацією журналістів з працівниками шоу бізнесу. Зараз у суспільстві склалась такі умови, коли з допомогою ЗМІ та ЗМК... формується загальний нездоровий інформаційний фон, що згубно впливає на людей. І не дивлячись на всі позитивні моменти нової інформаційної ери – спрощення способів та прискорення темпів міжособистісного спілкування, зміцнення різноманітних зв'язків на різних рівнях: починаючи від міжнаціонального і закінчуючи повсякденними; оптимізація процесів прийняття рішень; удосконалення системи управління і т.п. слід поставитись з достатньою долею скепсису до думки про подальше удосконалення інфоноосередовища. В умовах інформаційного всеохоплення його негативні ефекти все ж превалюють» [15].

Про те, що сучасний інформаційний простір здійснює деформуючий вплив на особистість, пише достатньо багато дослідників. Прекрасний огляд літератури з цього питання представлено у роботі Раймонда Пацлафа [11], який, спираючись на ґрунтовні наукові дослідження, показав, що надмірне перебування дитини в новому інформаційному середовищі впливає практично на всі складові інтелектуального, соціального та фізичного розвитку дитини. Однак, описуючи негативні наслідки впливу НІТ, автори не розкривають механізми цих впливів і для цього є ґрунтовні причини – невизначеність

поняття «механізми впливу» та неймовірно широка палітра впливів, адже в останні роки інформаційне середовище перетворилось на певний повноцінний паралельний світ, який, як і реальний світ, взаємодіє з особистістю, змушуючи її як підпорядковувати собі цю нову реальність, так і підпорядковуватись їй [1,2,3,4,5,6,13].

Висновки. Нові інформаційні технології створюють певне віртуальне інформаційне середовище, що відрізняється від реального середовища і водночас здатне здійснювати повноцінний багатоаспектний вплив на особистість, яка починає взаємодіяти з цим середовищем. Попри велику соціальну значимість проблеми впливу НІТ на розвиток дітей, психологічна наука робить лише перші кроки у дослідженні як сфер, так і механізмів цього впливу.

Список використаних джерел

1. Арский Ю. М., Гиляревский Р. С. Инфосфера: Информационные структуры, системы и процессы в науке и обществе [Текст] / Ю. М. Арский, Р. С. Гиляревский, И. С. Туров, А. И. Черный. – М. : ВИНТИ, 1996. – 489 с.
2. Белинская Е.П., Жичкина А.Е. Современные исследования виртуальной коммуникации: проблемы, гипотезы, результаты // Образование и информационная культура: Социологические аспекты. Труды по социологии образования. – Т. V, вып. VII / под ред. В.С. Собкина. – М.: Центр социологии образования РАО, 2000. – С. 395-430.
3. Бондаровська В.М. Психологічні аспекти використання комп'ютера: Небезпека нових інформаційних технологій та розвиток здібностей дітей за допомогою комп'ютера // Психолог. – К.: Шк. світ, 2005. – № 25 (169). – 64 с., с. 32
4. Жижек С. Киберпространство, или Невыносимая замкнутость бытия // Искусство кино. – 1998. – №1. – С. 119-128; №2. – С. 119-128.
5. Жичкина А.Е., Ефимов К.Ю. Социально-психологические особенности населения сети// Планета Интернет, 1999. – № 30. – С.18-21.
6. Інформаційний вплив: теорія і практика прогнозування: монографія/ за ред. П.Д.Фролова; Національна академія педагогічних наук України, І-т. соціальної та політ. психології. – К.: Міленіум, 2011. – 304 с.
7. Керделлан К. Дети процессора: как Интернет и видеоигры формируют завтрашних взрослых / Кристина Керделлан, Габриэль Грезийон ; пер. с фр. А. Луцанова. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 272 с.
8. Коловоротный С. Искусство Web-гипноза // Chip. – К., № 9. – 2002. – С.78-82.

9. Кузнецова Ю.М., Чудова Н.В. Психология жителей Интернета. – М.: Издательство ЛКИ, 2011. – 224 с.
10. Носов Н.А. Виртуальный человек: Очерки по виртуальной психологии детства. – М.: Магистр, 1997. – 192 с.
11. Пацлаф Р. Застывший взгляд / Райнер Пацлаф [пер. с нем. В. Бакусева]. – М.: Эвидентис, 2003. – 224 с.
12. Петрик В.М. Соціально-правові основи інформаційної безпеки / Петрик В. М., Кузьменко А. М., Остроухов В. В. : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. – К. : Росава, 2007. – 278 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1821100136935/politologiya/nebezpeki_informatsiynogo_prostoru_lyudin
13. Петрова Е.В. Человек и информационная среда [Электронный ресурс]. – Электронные данные. – Режим доступу: <http://www.congress2008.dialog21.ru/Doklady/16410.htm>
14. Петрунько О. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі: Монографія. – Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2010. – 480 с.
15. Цуканов Евгений Александрович. Информационная среда как фактор социального и нравственного здоровья человека: Дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10 : Воронеж, 2003. – 183 с. – РГБ ОД, 61:04-10/350. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/94724.html>

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2012 Goncharenko Svitlana Anatoliivna Гончаренко Світлана Анатоліївна

Отримано: 05.11.2012

Відрецензовано: 19.11.2012

Опубліковано: 29.12.2012